

Experiment met centraal tellen van de stemmen

Achtergrond experimenten

Sinds 2013 kunnen gemeenten, op basis van de Tijdelijke experimentenwet stembiljetten en centrale stemopneming (Tijdelijke experimentenwet), experimenteren met een centrale opzet van de stemopneming (centraal tellen). Deze wet is geschreven om tegemoet te komen aan een aantal knelpunten die gemeenten ervaren bij het tellen van de stemmen. In experimenteergemeenten verrichten de stembureaus op de avond van de stemming alleen een voorlopige telling op lijstniveau. De definitieve telling, inclusief het tijdrovende tellen per kandidaat, gebeurt de volgende dag, in het openbaar, op een centrale locatie in de gemeente. De telling kan zo worden uitgevoerd op uniforme wijze, op een locatie met voldoende faciliteiten. Eventuele (tel)fouten die de stembureaus op de avond van de stemming hebben gemaakt, kunnen worden gecorrigeerd, en de stembureauleden worden op de avond van de stemming ontlast. Tellen met uitgeruste krachten en in een rustige sfeer (zonder tijdsdruk om snel een voorlopige uitslag bekend te maken) geeft een nauwkeuriger resultaat. Dat verkleint het risico op een hertelling. Ook is een centrale stemopneming voor kiezers, politici en journalisten aantrekkelijker om bij te wonen. Weliswaar is het tellen van de stembiljetten in de stemlokalen ook onder de huidige Kieswet publiek toegankelijk, maar in de praktijk wordt daarvan zelden gebruikgemaakt, ook doordat de stemopneming versnipperd plaatsvindt in de vele stemlokalen.

Deelname experimenten 2019

Voorafgaand aan de verkiezingen in 2019 zijn alle gemeenten uitgenodigd om mee te doen aan de experimenten. De volgende 72 gemeenten hebben bij de Europees Parlementsverkiezing, na instemming van de gemeenteraad, meegedaan aan het experiment: Aalten, Altena, Assen, Asten, Beekdaelen, Bergen op Zoom, Bernheze, Blaricum, Bloemendaal, Borger-Odoorn, Borne, Breda, Cuijk, Dantumadiel, Deventer, Dinkelland, Eemnes, Elburg, Enkhuisen, Grave, Groningen, Gulpen-Wittem, Harderwijk, Hardinxveld-Giessendam, Harlingen, Heemstede, Hof van Twente, Houten, Kampen, Kapelle, Landgraaf, Langedijk, Landsmeer, Lansingerland, Laren, Lopik, Maastricht, Mill en St. Hubert, Nieuwegein, Nieuwkoop, Nijkerk, Nissewaard, Noardeast-Fryslân, Olst-Wijhe, Oost-Gelre, Opsterland, Ouder-Amstel, Oudewater, Peel en Maas, Pekela, Raalte, Rhenen, Rotterdam, Sint Anthonis, Stein, Stichtse Vecht, Tubbergen, Twenterand, Tynaarlo, Uithoorn, Veendam, Veenendaal, Veldhoven, Velsen, Venray, Waadhoeke, Waalre, Westerkwartier, Westland, Wijdmeren, Zaanstad en Zoetermeer.

Vorbereiding en organisatie

Alle deelnemende gemeenten hebben in het najaar van 2018 uitgebreide informatie gekregen over de procedures rond centraal tellen. In december 2018 zijn er, op vier plaatsen in het land, instructiebijeenkomsten gehouden. Daarbij zijn ook ervaringen van eerdere experimenten gedeeld, zodat gemeenten die voor het eerst meededen met het experiment een goede inschatting konden maken van wat er komt kijken bij de voorbereiding en organisatie van het experiment.

Ervaringen

Voor de evaluatie is een vragenlijst uitgezet onder de gemeentefunctionarissen die waren belast met de organisatie van de verkiezingen in hun gemeente, en onder de voorzitters en leden van de gemeentelijk stembureaus en de tellers. Daarnaast zijn er evaluatiebijeenkomsten gehouden met ambtenaren van gemeenten die hebben deelgenomen aan de experimenten. De resultaten van de vragenlijst zijn als bijlage bij deze evaluatie gevoegd.

De experimenten bij de Europees Parlementsverkiezing zijn over het algemeen goed verlopen. De aan de enquête deelnemende gemeenteambtenaren, tellers en leden van de gemeentelijk stembureaus beoordeelden het experiment bij de Europees Parlementsverkiezing in mei jl. nog wat positiever dan na de experimenten in maart jl. (toen de experimenten ook al positief werden beoordeeld¹). Van de gemeenteambtenaren beoordeelde 100% het verloop van de experimenten als goed (46%) of zeer goed (54%). Van de tellers en leden van het gemeentelijk stembureau beoordeelde 96% het verloop als goed (62%) of zeer goed (34%). 83% van de ambtenaren meent dat centraal tellen het telproces betrouwbaarder maakt; 75% vindt dat het telproces er transparanter door wordt.

Toch zijn er ook kanttekeningen te plaatsen. Niet meer dan 66% van de gemeenteambtenaren zou het gemeentebestuur adviseren om bij een volgende verkiezing opnieuw aan het experiment mee te doen. Uit evaluerende gesprekken is mij gebleken dat dit vooral wordt veroorzaakt door het feit dat de organisatie van een centrale opzet van de stemopneming zorgt voor veel extra belasting van de gemeentelijke organisatie, bovenop de voorbereiding van de verkiezingsdag. Dat geldt zeker als een gemeente voor het eerst meedoet, en er dus nog geen draaiboek is. Ook de kosten van centraal tellen zijn naar de inschatting van de meeste gemeenten hoger dan die van een reguliere stemopneming.

De centrale stemopneming bij de Europees Parlementsverkiezing vond plaats op maandag 27 mei, dat is vier dagen na donderdag 23 mei, de dag van de stemming in Nederland. Achtergrond is het feit dat de Europese Kiesakte bepaalt dat er pas officieel uitslagen bekend mogen worden gemaakt nadat in de laatste lidstaat de stembussen gesloten zijn.² Aangezien de meeste lidstaten pas op zondag stemmen, bepaalt de experimentenregelgeving dat de centrale stemopneming (inclusief de bekendmaking van de uitslag daarvan) plaatsvindt op de eerstvolgende werkdag daarna.³ In het wetsvoorstel *nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen* wil ik regelen dat de openbare zitting van het gemeentelijk stembureau daags na de stemming wordt gehouden, maar dat de uitkomsten bij Europees Parlementsverkiezingen pas worden meegedeeld na een hervatting van de zitting op de eerste werkdag na sluiting van de laatste stembussen in de Europese Unie.

De centrale stemopneming is openbaar, maar in de meeste gemeenten was er, net als bij eerdere experimenten, weinig interesse van kiezers om bij de telling aanwezig te zijn. Wel was er in een aantal gemeenten mediabelangstelling. Na afloop van de centrale telling moet het gemeentelijk stembureau een proces-verbaal opmaken, met daarin de uitslag voor de hele gemeente. Dit proces-verbaal wordt gepubliceerd op de gemeentelijke website. Dat bevordert de transparantie en controleerbaarheid van de uitslagberekening.

Onderzoek van de Kiesraad

De Kiesraad heeft voor enkele verkiezingen de verschillen in kaart gebracht tussen het aantal toegelaten kiezers en het aantal getelde stembiljetten in zowel gemeenten die hebben meegedaan aan het experiment met centrale stemopneming als gemeenten die daaraan niet hebben meegedaan (bijlage 2 bij evaluatieadvies van de Kiesraad). De hypothese van de Kiesraad was dat in gemeenten waar centraal is geteld, de verschillen tussen de genoemde aantallen geringer zouden moeten zijn dan in gemeenten waar niet centraal is geteld. De bruikbaarheid van het onderzoek van de Kiesraad voor een oordeel over de betrouwbaarheid van centrale stemopneming is naar mijn oordeel beperkt. Dat heeft verschillende redenen.

---

¹ Kamerstukken II 2018/2019, 35 165, nr. 9.

² Art. 10, tweede lid, van de Akte betreffende de verkiezing van de leden van het Europees Parlement door middel van rechtstreekse algemene verkiezingen.

³ Zie art. 47, aanhef en onder a, van het Tijdelijk experimentenbesluit stembiljetten en centrale stemopneming.

De Kiesraad heeft niet kwantitatief onderzocht wat het effect van centraal tellen is op de kwaliteit van het telresultaat. Met andere woorden: de Kiesraad is niet nagegaan of centraal tellen leidt tot een uitslag met minder fouten dan een telling die is uitgevoerd op de avond van de verkiezing door de stembureaus in het stemlokaal. De hypothese dat na centraal tellen het verschil tussen het aantal toegelaten kiezers en het aantal getelde stembiljetten geringer zou moeten zijn, is problematisch, omdat die geen rekening houdt met het feit dat stembureaus op de verkiezingsavond fouten kunnen maken bij het tellen. Bij centraal tellen kunnen die fouten worden verbeterd, wat kan resulteren in andere aantallen toegelaten kiezers en/of getelde stembiljetten. Dat komt de betrouwbaarheid van de telling echter juist ten goede, in plaats van dat het daaraan afbreuk doet.

Verder suggereert het onderzoek ten onrechte dat verschillen tussen aantallen toegelaten kiezers en getelde stembiljetten steeds te wijten zijn aan telfouten. Kiezers kunnen echter hun stembiljet ongezien mee naar huis nemen in plaats van het in de stembus te doen. Ook komt het voor dat kiezers die een of meer volmachtstemmen willen uitbrengen, per abuis een stembiljet te veel of te weinig krijgen uitgereikt. Er ontstaat dan een telverschil, dat echter niet is te wijten aan een telfout, en door centraal tellen dan ook niet kan worden opgeheven.

Ook de exclusieve focus van het onderzoek op de verschillen tussen de aantallen toegelaten kiezers en getelde stembiljetten is problematisch. Het onderzoek gaat daarmee voorbij aan een belangrijk voordeel van centraal tellen, namelijk het feit dat de (on)geldigheid van stembiljetten op uniforme wijze wordt beoordeeld door een gemeentelijk stembureau, in plaats van door alle individuele stembureaus. Uit de evaluatie van de experimenten blijkt dat het regelmatig voorkomt dat stembureaus stembiljetten ten onrechte geldig of juist ongeldig verklaren. Dit kan bij de centrale stemopneming worden verbeterd, wat een betrouwbaarder resultaat oplevert, maar niet tot uitdrukking komt in de telverschillen.

Evaluatie van het experiment centrale stemopneming

*Evaluatie van het experiment centrale stemopneming bij de Europees
Parlementsverkiezing 23 mei 2019*

Rapport 23 juli 2019

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	4
1.1	Leeswijzer	4
2.	Gemeenten	5
2.1	Respons	5
2.2	Transport en opslag van de stembescheiden	6
2.2.1	Transport	6
2.2.2	Opslag	7
2.3	Het tellen van de stemmen	8
2.3.1	Locatie(s)	8
2.3.2	Tellen	8
2.3.3	Instructie	9
2.3.4	Aantal tellers	9
2.3.5	Bekendheid deelname experiment	10
2.4	De kosten	10
2.4.1	Kosten transport	10
2.4.2	Kosten opslag	11
2.4.3	Kosten locatie	11
2.4.4	Vergoeding	11
2.4.5	Overige kosten centrale stemopneming	11
2.4.6	Opmerkingen kosten	11
2.5	Algemeen oordeel centrale stemopneming	12
3.	Tellers en voorzitters	13
3.1	Achtergronden doelgroep	13
3.1.1	Respons	13
3.1.2	Functie	13
3.1.3	Werkzaamheden	14
3.1.4	Eerdere telwerkzaamheden	14
3.2	Instructie	14
3.3	Aantal leden	15
3.3.1	Leden gemeentelijk stembureau	15
3.3.2	Leden telteams	16
3.4	Locatie	18
3.4.1	Locatie	18
3.4.2	Teltafels	18
3.4.3	Overzicht	19
3.5	Verloop	20
3.5.1	Proces-verbaal	20
3.5.2	Efficiëntie	20
3.6	Algemeen oordeel centrale stemopneming	21

4. Bijlage..... 23

1. Inleiding

Sinds 2013 maakt de Tijdelijke experimentenwet stembiljetten en centrale stemopneming het voor gemeenten mogelijk om bij verkiezingen mee te doen aan een experiment met een centrale opzet van de stemopneming (centraal tellen van de stembiljetten). In gemeenten die meedoen aan het experiment verrichten de stembureaus op de avond van de telling alleen een voorlopige telling (uitsluitend op lijstniveau, dus nog niet op kandidaatsniveau). De definitieve telling vindt de dag daarna plaats, op een of meer centrale locaties. Zo kan de telling uniform, transparant en onder toezicht worden verricht, door personen die er niet al een lange werkdag in het stembureau op hebben zitten. Bij de Europees Parlementsverkiezing van 23 mei 2019 hebben 72 van de 355 gemeenten geëxperimenteerd met een centrale opzet van het tellen van de stemmen.

In opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft onderzoeksbureau Kantar dit experiment geëvalueerd, door middel van het uitzetten van een online vragenlijst onder gemeentefunctionarissen die belast waren met de organisatie van de verkiezing in hun gemeente, en onder de tellers, leden en voorzitters van het centraal stembureau.

In hoofdstuk 2 van dit rapport worden de resultaten weergegeven van de enquête die is ingevuld door de gemeentefunctionarissen.

In hoofdstuk 3 van dit rapport worden de resultaten weergegeven van de enquête die is ingevuld door de tellers, leden en voorzitters van het centraal stembureau. Deze vragenlijst is naar de gemeentelijk contactpersoon gestuurd met het verzoek deze door te sturen naar de doelgroep.

1.1 Leeswijzer

De resultaten van de enquête onder gemeentefunctionarissen (hoofdstuk 2) zijn zowel op totaalniveau gepresenteerd als (waar relevant) uitgesplitst naar gemeentegrootte. In hoofdstuk 3 is er waar relevant een uitsplitsing gemaakt naar gemeentegrootte en de verschillende functies (tellers, leden en voorzitters). Eventuele significante¹ verschillen (95% betrouwbaarheidsinterval) zijn weergegeven met een plus (↑) of een min (↓) in de tabel.

De vragenlijst onder gemeentefunctionarissen is door functionarissen van 59 gemeenten ingevuld. Ondanks een goede respons van 82% is dit een te kleine basis voor toetsing op statistische significantie. In dit hoofdstuk zijn er dus geen significante verschillen weergegeven in de tabellen.

Bij open vragen zijn de veelvoorkomende antwoorden beschreven, waarbij enkele citaten als bloemlezing in het rapport zijn opgenomen.

---

¹ Een significant verschil betekent dat de statistische toets uitwijst dat er een kans van minder dan 5% is dat het verschil op toeval berust.

2. Gemeenten

De vragenlijst die voor de evaluatie van het experiment met centrale stemopneming aan de gemeentefunctionarissen is voorgelegd, bevatte vragen over transport en opslag van de stembescheiden, de locatie waar centraal werd geteld, het verloop van de centrale stemopneming en de kosten.

2.1 Respons

In totaal hebben 59 van de 72 gemeenten die deelnamen aan de centrale stemopneming de vragenlijst ingevuld, dit is een respons van 82%. In onderstaande tabellen is weergegeven hoe de respons is verdeeld naar gemeentegrootte. De bijlage bevat een overzicht van de gemeenten die hebben deelgenomen aan de enquête.

2.1 | Respons naar gemeentegrootte

Grote gemeenten (meer dan 100.000 inwoners)	10%	<i>n</i> = 6
Middelgrote gemeenten (20.000 – 100.000 inwoners)	68%	<i>n</i> = 40
Kleine gemeenten (minder dan 20.000 inwoners)	22%	<i>n</i> = 13

Basis: alle respondenten | n= 59

Overwegingen om mee te doen aan het experiment waren volgens opgave van de gemeentefunctionarissen voornamelijk dat het een betrouwbaardere manier van tellen is en dat men zich zo al kan voorbereiden op de mogelijk verplichte veranderingen in het telproces.

“Betrouwbaarheid, transparantie, frisse ploeg met mensen.”

“Om de telling met uitgerust personeel te doen én omdat het waarschijnlijk verplicht gesteld gaat worden.”

“Vooral om een betrouwbaardere uitslag te krijgen en de werkzaamheden van de stembureaus op de verkiezingsdag te beperken.”

“Experimenteren met mogelijkheid en ervaren of er werkelijk 'fouten' in de pv's van de stembureaus zijn.”

2.2 Transport en opslag van de stembescheiden

2.2.1 Transport

De stembescheiden zijn bij 41% in stembussen en bij 58% in transportboxen vervoerd. Eén gemeente geeft aan dat de stembescheiden in stembussen én transportboxen zijn vervoerd.

2.2 | Transport stembescheiden naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Stembussen	67%	35%	46%	41%
Transportboxen	17%	65%	54%	58%

Basis: alle respondenten | n= 59

De stembescheiden zijn in 54% van de gemeenten vervoerd door de gemeente zelf (bijv. de gemeentelijke buitendienst), in 19% van de gemeenten door een extern ingehuurd transportbedrijf en 27% van de gemeenten geeft aan dat ze de stembescheiden op een andere manier hebben vervoerd. Hierbij worden voornamelijk de voorzitter/stembureauleden genoemd.

2.3 | Transport stembescheiden door wie naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemeenten	33%	55%	62%	54%
Extern transportbedrijf	67%	18%	0%	19%
Anders	0%	28%	38%	27%

Basis: alle respondenten | n= 59

Wanneer de stembescheiden zijn vervoerd door de gemeente zelf, geeft men als toelichting dat dit is gedaan omdat dit praktisch en goedkoop is. Wanneer bij het transport van stembescheiden gebruik is gemaakt van een externe partij, geeft men aan dat hiervoor is gekozen omdat dit niet door eigen personeel kon worden opgepakt en omdat het desbetreffend bedrijf dit altijd doet.

“Goede ervaringen mee, ze zorgen tevens voor de vernietiging.” (transport door extern transportbedrijf)

“Er is geen gemeentelijke vervoersdienst. En de schaalgrootte, met 300plus stembureaus heb je een professionele partij nodig.” (transport door extern transportbedrijf)

“Goedkoop en betrouwbaar.” (transport door gemeente)

“Eigen personeel en materiaal was voor handen. Hierdoor blijven de kosten beheersbaar.” (transport door gemeente)

“Snel, eenvoudig en goedkoop te regelen.” (transport door gemeente)

In totaal geeft 86% van de gemeenten aan dat er afspraken zijn gemaakt over de overdracht van de stembussen/transportboxen. In acht gemeenten waren er geen afspraken over de overdracht van de stembussen/transportboxen. De toelichting die men geeft over de gemaakte afspraken is zeer divers, maar had veelal (deels) te maken met beheer en beveiliging.

Er werden geen specifieke redenen genoemd om geen afspraken te maken.

2.4 | Afspraken over overdracht naar gemeentegrootte

Groot	100%
Middelgroot	80%
Klein	100%
Totaal	86%

Basis: alle respondenten | n= 62

Op één gemeente na waren er in alle gemeenten steeds minimaal twee personen betrokken bij het vervoer van een stembus/transportbox. De gemeente die heeft aangegeven dat er niet telkens twee personen betrokken waren bij het vervoer gaf als reden dat deze niet beschikbaar waren.

2.2.2 Opslag

In 81% van de gemeenten werden de stembussen/transportboxen gedurende de nacht opgeslagen in het gemeentehuis. In 11 gemeenten (19%) was er een andere opslaglocatie. Meestal (5 van de 11 gemeenten) was dit een opslaglocatie van het transportbedrijf.

2.5 | Opslaglocatie stembescheiden naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemeentehuis	33%	82%	100%	81%
Andere locatie	67%	18%	0%	19%

Basis: alle respondenten | n= 59

In 90% van de gemeenten werden de enveloppen (met daarin voor elk stembureau het proces-verbaal en de sleutel van de stembus/transportbox) opgeslagen in het gemeentehuis gedurende de nacht voorafgaande aan de centrale stemopneming. Bij 6 gemeenten (10%) zijn de enveloppen op een andere locatie opgeslagen.

2.6 | Opslaglocatie enveloppen naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemeentehuis	100%	85%	100%	90%
Andere locatie	0%	15%	0%	10%

Basis: alle respondenten | n= 59

Als maatregelen om te verzekeren dat de opslag van enerzijds de stembussen/transportboxen en anderzijds de enveloppen veilig en betrouwbaar verliep werden onder meer genoemd: opslag in afzonderlijke afsluitbare ruimtes/kluizen en een beveiligings-/alarmsysteem.

Een alarm (92%) en een afgesloten ruimte/kluis (88%) waren de meest voorkomende vormen van beveiliging die werden ingezet bij de opslag van de stembescheiden.

2.7 | Beveiliging bij opslag stembescheiden naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Alarm	100%	88%	100%	92%
Afgesloten ruimte	100%	85%	92%	88%
Kluis	67%	65%	85%	69%
Extern beveiligingsbedrijf	67%	18%	8%	20%
Gemeentelijke beveiligers	50%	5%	8%	10%

Basis: alle respondenten | n = 59

Eén gemeente geeft aan dat er bijzonderheden zijn geweest bij de opslag van de stembescheiden, namelijk:

“Niet altijd beveiligd. Ruimte was ook voor collega's.”

2.3 Het tellen van de stemmen

2.3.1 Locatie(s)

De centrale stemopneming werd in alle gemeenten op één centrale locatie verricht (100%). De locatie was in de meeste gevallen het gemeentehuis of een sporthal. Deze locaties waren voornamelijk gekozen met de overwegingen dat hier voldoende ruimte is. Daarnaast zijn als redenen genoemd: de locatie is goedkoop, heeft een centrale ligging en is een overzichtelijke ruimte.

2.3.2 Tellen

De centrale stemopneming op maandag 27 mei begon in de meeste gemeenten tussen 8.00 en 9.00 uur 's ochtends (89%). Zie onderstaande tabel voor de overige begintijden.

2.8 | Begintijd centrale stemopneming

7.30	2%
8.00	7%
8.15	2%
8.30	32%
8.45	7%
9.00	41%
9.15	2%
9.30	7%
10.00	2%

Basis: alle respondenten | n = 59

De aangegeven eindtijd ligt erg uiteen, maar ligt meestal tussen 12.00 en 16.00 uur 's middags. Zie onderstaande tabel voor alle eindtijden.

2.9 | Eindtijd centrale stemopneming

Voor 12.00 uur	14%
12.00 – 13.59	46%
14.00 – 15.59	32%
16.00 – 17.59	8%
<i>Basis: alle respondenten n = 59</i>	

2.3.3. Instructie

In 71% van de gemeenten hebben de leden een instructie gevolgd. Gevraagd naar wat de training inhield, gaven de meeste gemeentefunctionarissen een reactie met betrekking tot de vorm van de instructie (persoonlijk, online of klassikaal). In 27% van de gemeenten is geen training of instructie gevolgd door de leden. Eén gemeente geeft aan niet (meer) te kunnen achterhalen of een instructie is gegeven.

2.10 | Aantal leden dat instructie heeft gevolgd naar gemeentegrootte

Grote gemeenten (>100.000)	83%
Middelgrote gemeenten (20.000 – 100.000)	68%
Kleine gemeenten (<20.000)	77%
Totaal	71%
<i>Basis: alle respondenten n= 59</i>	

In 86% van de gemeenten hebben de tellers een instructie gevolgd. In 12% van de gemeenten is geen training of instructie gevolgd door de tellers en één gemeente geeft aan het niet (meer) te kunnen achterhalen.

2.11 | Aantal tellers dat instructie heeft gevolgd naar gemeentegrootte

Grote gemeenten (>100.000)	100%
Middelgrote gemeenten (20.000 – 100.000)	85%
Kleine gemeenten (<20.000)	85%
Totaal	86%
<i>Basis: alle respondenten n= 59</i>	

2.3.4. Aantal tellers

Gemiddeld waren er bij de centrale stemopneming 6,4 leden van het gemeentelijk stembureau en 51,5 tellers aanwezig. Zij waren gemiddeld verdeeld over 9,3 telteams die bestonden uit 5,2 tellers per telteam.

2.12 | Aantal leden, tellers en telteams naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemiddeld aantal leden	8,8	6,2	6,1	6,4
Gemiddeld aantal tellers	151,0	46,3	21,7	51,5
Aantal telteams	23,2	8,7	4,8	9,3
Aantal tellers per telteam	6,7	4,9	5,2	5,2
<i>Basis: alle respondenten n =59</i>				

2.3.5. Bekendheid deelname experiment

In 90% van de gemeenten is er aan de kiezers bekendheid gegeven aan de deelname aan het experiment. Dit is voornamelijk gedaan via de gemeentelijke website (78%) en via een persbericht (44%).

2.13 | Hoe bekendheid gegeven aan deelname experiment

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja, via de website	83%	80%	69%	78%
Ja, via een persbericht	83%	38%	46%	44%
Ja, via sociale media	50%	35%	46%	39%
Ja, via de krant/TV	50%	28%	31%	31%
Diversen	0%	2%	0%	2%
Kan ik niet meer achterhalen	0%	2%	0%	2%
Nee	0%	5%	0%	5%

Basis: alle respondenten | n = 59

2.4 De kosten

De opgave door de gemeentefunctionarissen van de meerkosten van centraal tellen ten opzichte van het huidige telproces overeenkomstig de Kieswet kent een grote spreiding. De bijlage bevat een gedetailleerd overzicht. Onderstaande tabel bevat een overzicht van de mediaan² van de meerkosten die zijn gemaakt.

2.14 | Mediaan van meerkosten centrale stemopneming naar gemeentegrootte (in euro)

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal	Basis (n=)
Transport	18.000	0	0	0	36
Opslag	6.450	0	0	0	46
Locatie	13.464	1.000	0	750	45
Vergoedingen	9.999	1.900	960	1.725	59
Overige kosten	15.000	1.153	500	1.053	22

Basis: alle respondenten | n = 59

2.4.1 Kosten transport

Ruim twee vijfde van de gemeenten (41%) geeft aan geen extra kosten (0 euro) te hebben gemaakt voor het vervoer van de stembussen of de transportboxen ten opzichte van het vervoer voor de reguliere stemopneming. 20% van de gemeenten geeft aan wel extra kosten te hebben gemaakt voor het vervoer, enkele gemeenten veel extra kosten. De mediaan van de extra kosten voor vervoer (inclusief de gemeenten die geen extra kosten hebben gemaakt) ligt op 0 euro. Daarnaast geeft 39% van de gemeenten aan het niet te weten.

² Er zijn enkele gemeenten die aangeven veel extra kosten te hebben gemaakt, waardoor het gemiddelde sterk beïnvloed wordt. Daarom tonen we de mediaan. De mediaan is de 'middelste waarde', oftewel de waarde waarbij de helft van de respondenten een lager antwoord geeft en de helft van de respondenten een hoger antwoord.

2.4.2 Kosten opslag

Voor de opslag van de stembussen of de transportboxen zijn volgens de meeste gemeenten (68%) geen extra kosten gemaakt (0 euro). 10% van de gemeenten geeft aan wel extra kosten te hebben gemaakt voor de opslag. Er zijn enkele gemeenten die aangeven veel extra kosten te hebben gemaakt. De mediaan van de extra kosten voor vervoer ligt op 0 euro. Daarnaast geeft 22% van de gemeenten aan het niet te weten.

2.4.3 Kosten locatie

Voor de huur en inrichting van de tellocatie zijn volgens 21% van de gemeenten geen extra kosten gemaakt (0 euro). 53% van de gemeenten geeft aan wel extra kosten te hebben gemaakt voor de huur en inrichting van de tellocatie. De mediaan voor de extra kosten ligt op 750 euro. Enkele gemeenten geven aan veel extra kosten te hebben gemaakt. Daarnaast geeft 26% van de gemeenten aan het niet te weten.

2.4.4 Vergoeding

De (extra) kosten die samenhangen met de vergoeding aan de leden van het gemeentelijk stembureau en de tellers variëren sterk. Enkele gemeenten geven aan veel extra kosten te hebben gemaakt. De mediaan voor extra kosten ligt op 1.725 euro. Zes gemeenten geven aan geen extra kosten (0 euro) te hebben gemaakt voor de vergoeding aan de leden van het gemeentelijk stembureau en de tellers.

In vier gemeenten (7%) is ervoor gekozen om de vergoedingen aan de leden van de stembureaus te verlagen ten opzichte van een reguliere stemopneming, omdat zij minder telwerkzaamheden hoefden te verrichten. Deze gemeenten hebben gemiddeld 1.162,50 euro bespaard. 93% van de gemeenten heeft de vergoedingen niet verlaagd.

2.4.5 Overige kosten centrale stemopneming

In 63% van de gemeenten zijn nog andere kosten gemaakt die samenhangen met de centrale stemopneming, 22% van de gemeenten geeft aan dat er geen andere meerkosten waren. Van deze gemeenten geeft 15% aan niet (meer) te kunnen achterhalen wat de kosten waren. De mediaan van de overige kosten ligt op 1.053 euro. Gemaakte overige kosten hadden voornamelijk betrekking op de aanschaf van materialen en catering.

2.4.6 Opmerkingen kosten

Opmerkingen over de kosten van het experiment met centrale stemopneming zijn voornamelijk dat de kosten hoger zijn of dat er in de gemeente nog een evaluatie moet plaatsvinden over de kosten.

2.5 Algemeen oordeel centrale stemopneming

In alle deelnemende gemeenten werd het verloop van de centrale stemopneming als (zeer) goed beoordeeld.

2.15 | Oordeel verloop centrale stemopneming

Basis: alle respondenten | n = 59

Als toelichting hierop vermeldt men voornamelijk dat het proces efficiënt verliep.

“De telling is prima verlopen. Het aanmaken van het proces-verbaal vergde veel tijd waardoor de tellers soms wat lang moesten wachten voordat ze een volgende bus konden tellen.” (goed)

“Er zijn weinig problemen geweest, bij sommige stembureaus waren er kleine verschillen en dit is op 1 na allemaal verbeterd. De verschillen bleken geen verschillen te zijn.” (goed)

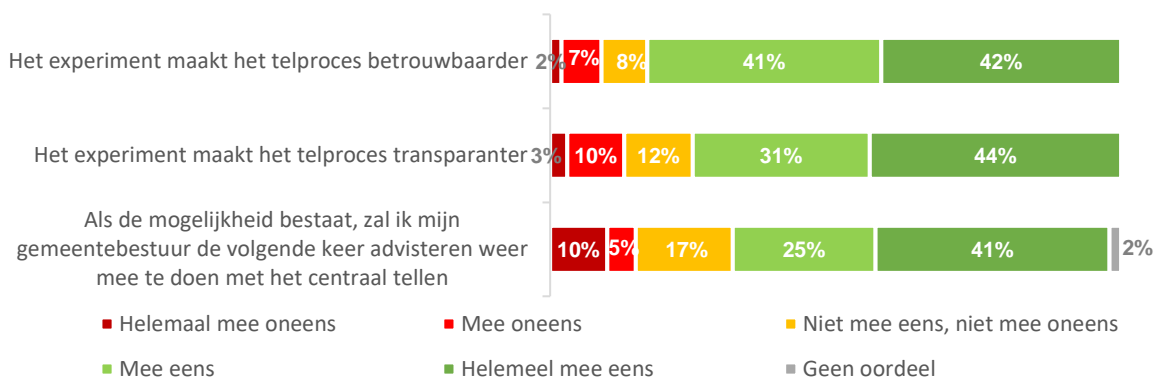
“Het liep geordend en gestructureerd. Op een transparante manier is de uitslag vastgesteld.” (zeer goed)

“Goede telmethode die anders was dan bij PS/WS. Meer rust en efficiënter.” (zeer goed)

“Verliep sneller dan verwacht, weinig fouten, mensen waren zeer positief.” (zeer goed)

Over het algemeen geven de gemeentefunctionarissen aan het eens te zijn met de stelling dat het experiment het telproces betrouwbaarder (83% (helemaal) mee eens) en transparanter (75% (helemaal) mee eens) maakt. Twee derde van de gemeentefunctionarissen (66%) geeft aan te zullen adviseren een volgende keer weer mee te doen met de centrale stemopneming.

2.16 | Oordeel experiment centrale stemopneming

Basis: alle respondenten | n = 59

Ongeveer de helft van de gemeentefunctionarissen (49%) heeft geen opmerkingen over het experiment met de centrale stemopneming.

3. Tellers en voorzitters

De vragenlijst die voor de evaluatie van het experiment met centrale stemopneming aan de voorzitters en leden van het gemeentelijk stembureau en de tellers is voorgelegd, bevatte vragen over het verloop van het experiment.

3.1 Achtergronden doelgroep

3.1.1 Respons

De vragenlijst voor de voorzitters, stembureauleden en tellers is door 1.021 respondenten ingevuld. In totaal heeft in 72% van de deelnemende gemeenten (52 van de 72 gemeenten) minimaal één persoon de vragenlijst ingevuld. Figuur 3.1 geeft een overzicht van de respons naar gemeentegrootte. De bijlage bevat een overzicht van de gemeenten die hebben deelgenomen aan de enquête.

3.1 | Overzicht respons naar gemeentegrootte

Groot	20%	<i>n</i> = 209
Middelgroot	67%	<i>n</i> = 679
Klein	13%	<i>n</i> = 133

Basis: alle respondenten | n = 1.021

3.1.2 Functie

Van de respondenten was 71% teller bij het experiment met centrale stemopneming, 20% was lid van het gemeentelijk stembureau en 8% was voorzitter van het gemeentelijk stembureau.

3.2 | Functies naar gemeentegrootte³

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Teller	72%	72%	67%	71%
Lid	20%	20%	26%	20%
Voorzitter	9%	8%	7%	8%

Basis: alle respondenten | n = 1.021

---

³ Significante verschillen zijn in de tabellen aangegeven met een ↑ (hoger) of – (lager).

3.1.3 Werkzaamheden

Voor de stembureauleden en voorzitters zijn telwerkzaamheden (61%) en het beoordelen van de geldigheid van de stembiljetten (68%) de meest voorkomende taken. Figuur 3.3 geeft een overzicht van de overige werkzaamheden. Voorzitters hebben vaker dan leden de uitkomsten per stembureau genoteerd.

3.3 | Werkzaamheden van leden gemeentelijk stembureau

	Voorzitters	Leden	Totaal
Telwerkzaamheden	53%	64%	61%
Beoordelen geldigheid stembiljet	76%	66%	68%
Uitkomsten per stembureau genoteerd	↑ 65%	↓ 37%	45%
Vaststellen van uitkomsten op gemeentelijk niveau	45%	33%	36%
Ontvangen van stembussen	23%	14%	16%
Logistieke werkzaamheden	28%	26%	26%
Procedure verwisselde stembescheiden	7%	5%	6%
Overdracht verwisselde stembescheiden	10%	6%	7%
Behandelen van bezwaren	10%	4%	6%
Diversen	10%	17%	15%

Basis: voorzitter en leden gemeentelijk stembureau | n = 292

Bij 'Diversen' vermeldt men voornamelijk toezicht houden/controleren.

3.1.4 Eerdere telwerkzaamheden

Van de tellers heeft driekwart (75%) al eerder telwerkzaamheden verricht. In de grote gemeenten hebben tellers minder vaak al eerder telwerkzaamheden verricht.

3.4 | Al eerder telwerkzaamheden uitgevoerd naar gemeentegrootte

Grote gemeenten (>100.000)	↓ 59%
Middelgrote gemeenten (20.000 – 100.000)	↑ 79%
Kleine gemeenten (<20.000)	↑ 83%
Totaal	75%

Basis: tellers | n = 729

3.2 Instructie

In totaal heeft 93% van de tellers, voorzitters en stembureauleden voorafgaand aan het experiment met centrale stemopneming een instructie gekregen van de gemeente.

3.5 | Instructie gekregen van gemeente naar functie

Voorzitters	89%
Leden	95%
Tellers	93%
Totaal	93%

Basis: alle respondenten | n = 1.021

De inhoud van de instructies betrof meestal het tellen van de stemmen (92%) en de taakverdeling (75%). Tellers hebben over het algemeen een minder uitgebreide instructie ontvangen dan voorzitters en stembureauleden. Zie onderstaande tabel voor de overige onderwerpen van de gegeven instructies.

3.6 | Inhoud van de gegeven instructies

	Voorzitters	Leden	Tellers	Totaal
Tellen van de stemmen	↓ 81%	↓ 83%	↑ 96%	92%
Taakverdeling	↑ 82%	↑ 86%	↓ 71%	75%
Procedure bij aantreffen andere stembescheiden	53%	↑ 54%	↓ 44%	47%
Inrichting van de ruimte	↑ 68%	↑ 64%	↓ 29%	39%
Regels gemeente voor waarnemers	↑ 41%	↑ 39%	↓ 18%	24%
Inhoud proces-verbaal stembureau	↑ 73%	↑ 53%	↓ 21%	32%
Inhoud proces-verbaal gemeentelijk stembureau	↑ 62%	↓ 44%	↓ 18%	27%
Diversen	4%	4%	4%	4%
Geen van deze	1%	0%	1%	1%

Basis: alle respondenten die instructie hebben ontvangen | n = 949

3.3 Aantal leden

3.3.1 Leden gemeentelijk stembureau

Gemiddeld bestaat het gemeentelijk stembureau uit 6,3 leden met een minimum van 3 leden en een maximum van 60 leden.

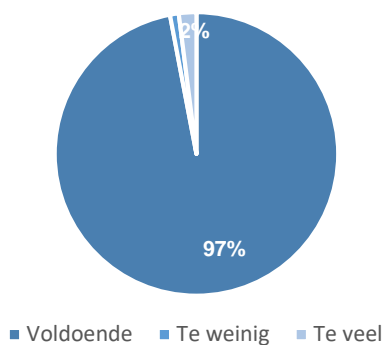
3.7 | Aantal leden gemeentelijk stembureau naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
3-4	26%	28%	36%	29%
5-6	47%	53%	41%	50%
7-8	14%	12%	14%	13%
9-10	7%	3%	2%	4%
11 of meer	7%	3%	7%	4%
Gemiddeld aantal	6,1	6,4	6,0	6,3

Basis: voorzitter en leden gemeentelijk stembureau | n = 291

97% van de leden en voorzitters van het gemeentelijk stembureau geeft aan dat het aantal leden voldoende was. Drie leden/voorzitters (1%) geven aan dat er te weinig leden waren en zes leden/voorzitters (2%) dat er te veel leden waren.

3.8 | Oordeel over aantal leden gemeentelijk stembureau

	Gem	Min	Max	n
Aantal leden bij voldoende	6,3	3	60	283
Gewenst aantal leden				
Bij te weinig	5,3	5	6	3
Bij te veel	3,2	2	4	6

Basis: Alle leden en voorzitters van het gemeentelijk stembureau | n = 292

3.3.2 Leden telteams

De telteams bestonden gemiddeld uit 5,7 leden met een minimum van 2 leden en een maximum van 60 leden. Het gemiddeld aantal leden per telteam is hoger voor de grootste gemeenten.

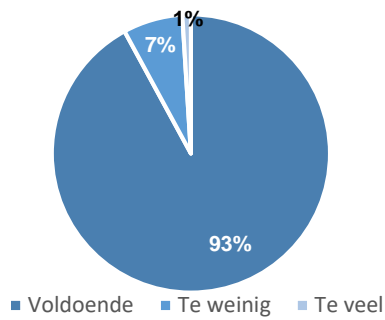
3.9 | Aantal leden per telteam naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
1-2	6%	4%	7%	5%
3-4	↓ 5%	↑ 16%	↑ 11%	13%
5-6	↓ 43%	↑ 63%	↑ 64%	59%
7-8	↑ 34%	↓ 13%	↑ 16%	18%
9-10	↑ 11%	↓ 2%	↓ 2%	4%
11+	0%	1%	1%	1%
Gemiddeld aantal	↑ 6,4	↓ 5,5	↓ 5,4	5,7

Basis: Alle respondenten | n = 1.021

In totaal geeft 98% van de tellers, voorzitters en stembureauleden aan dat de telteams uit voldoende leden bestonden, terwijl zeven respondenten (1%) aangeven dat ze te weinig leden hadden. Zij geven aan dat de telteams gemiddeld uit 7,4 leden moeten bestaan. Vijftien respondenten (1%) geven aan dat ze te veel leden hadden. Volgens hen hadden de telteams uit gemiddeld 5 leden moeten bestaan.

3.10 | Oordeel over aantal leden per telteam

	Gem	Min	Max	<i>n</i>
Aantal leden bij voldoende	5,6	2	60	999
Gewenst aantal leden				
Bij te weinig	7,4	4	15	7
Bij te veel	5,0	2	10	15

Basis: Alle respondenten | *n* = 1021

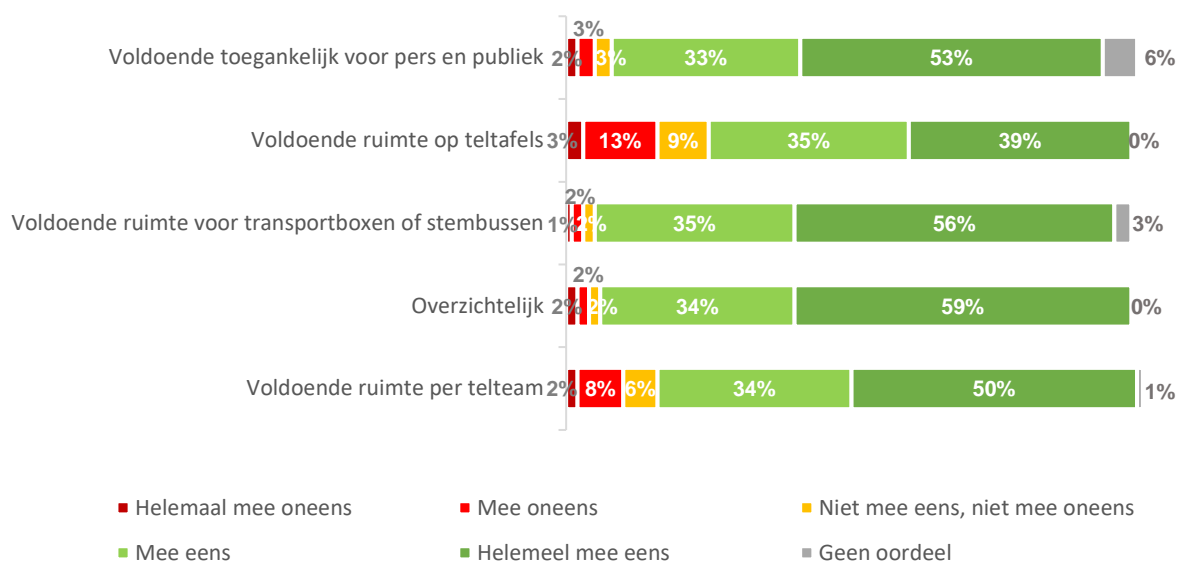
3.4 Locatie

3.4.1 Locatie

De locaties waar de centrale stemopneming plaatsvond worden over het algemeen als goed beoordeeld. Het minst tevreden is men over de ruimte op de tel tafels en de hoeveelheid ruimte per telteam.

De tellers en stembureauleden in grote gemeente geven vaker aan dat er voldoende ruimte per telteam was dan de tellers en stembureauleden in middelgrote gemeenten (grote gemeenten 89%, middelgrote gemeenten 82%). De tellers en stembureauleden in grote gemeenten geven ook vaker aan dat er voldoende ruimte op de tel tafels was (grote gemeenten 81%, middelgrote gemeenten 73% en kleine gemeenten 71%).

3.11 | Oordeel over locatie

Basis: alle respondenten | n = 1.021

3.4.2 Tel tafels

Ruim driekwart (77%) van de respondenten geeft aan dat de tel tafels groot genoeg waren, 22% geeft aan dat dit niet het geval was en 1% geeft aan geen tel tafels gebruikt te hebben. In de grote gemeenten is het aantal respondenten dat aangeeft dat de tel tafels groot genoeg waren hoger.

3.12 | Oordeel over grootte tel tafels naar gemeentegrootte

Groot	↑ 86%
Middelgroot	↓ 76%
Klein	↓ 69%
Totaal	77%

Basis: alle respondenten | n=1.021

Wanneer gebruik werd gemaakt van telafels konden volgens zeven van de tien respondenten (70%) alle stembiljetten op de telafels geteld worden. Bij grote gemeenten konden de stembiljetten vaker op de telafels worden geteld dan in kleine en middelgrote gemeenten.

3.13 | Oordeel over ruimte op telafel voor stembiljetten naar gemeentegrootte

---

Groot	↑ 76%
Middelgroot	↓ 69%
Klein	↓ 62%
Totaal	70%

Basis: alle respondenten waarbij gebruik werd gemaakt van telafels | n=1.006

Bij drie tiende (30%) van alle respondenten kwam het voor dat er stembiljetten op de grond geteld werden. Dit kwam vaker voor in de kleine gemeenten.

3.14 | Stembiljetten op grond geteld naar gemeentegrootte

Groot	↓ 23%
Middelgroot	↓ 28%
Klein	↑ 50%
Totaal	30%

Basis: alle respondenten | n=1.021

3.4.3. Overzicht

Over het algemeen kon 96% van de voorzitters en leden van het gemeentelijk stembureau goed toezicht houden, twee respondenten geven aan niet goed toezicht te hebben kunnen houden en 3% geeft aan het niet te weten.

3.15 | Oordeel over mogelijkheid tot goed toezicht houden door voorzitters of leden naar gemeentegrootte

---

	Ja	Nee	Weet niet
Groot	97%	0%	3%
Middelgroot	96%	1%	4%
Klein	98%	2%	0%
Totaal	96%	1%	3%

Basis: voorzitters of leden van gemeentelijk stembureau | n = 292

3.5 Verloop

3.5.1 Proces-verbaal

Het proces-verbaal van het gemeentelijk stembureau wordt door 96% van de voorzitters en leden van het gemeentelijk stembureau als duidelijk beoordeeld.

3.15 | Oordeel over duidelijkheid proces-verbaal naar gemeentegrootte

---

Groot	95%
Middelgroot	96%
Klein	98%
Totaal	96%

Basis: leden en voorzitters van gemeentelijk stembureau | n=292

Elf respondenten gaven aan dat het proces-verbaal volgens hen onduidelijk is.

3.5.2 Efficiëntie

De telling is efficiënt verlopen volgens 97% van de voorzitters, stembureauleden en tellers. In de grote gemeenten is volgens iedereen de telling efficiënt verlopen (100%). Tellers geven vaker aan dat de telling niet efficiënt is verlopen (4% vs voorzitter 1% en lid 1%).

3.16 | Oordeel over efficiency verloop telling naar gemeentegrootte

---

Groot	↑ 100%
Middelgroot	↕ 97%
Klein	↓ 92%
Totaal	97%

Basis: alle respondenten | n=1.021

3.6 Algemeen oordeel centrale stemopneming

96% van de respondenten beoordeelt de tellingen in hun geheel als (zeer) goed. De grote en middelgrote gemeenten beoordelen de telling vaker als (heel) goed dan kleine gemeenten (99% en 96% versus 92%). Vijf respondenten (afgerond 0%) beoordelen de telling als slecht.

3.17 | Oordeel tellingen in geheel

Basis: alle respondenten | $n = 1.021$

Respondenten die een positief oordeel hebben gegeven over de centrale telling geven aan dat deze goed en efficiënt is verlopen en dat fouten snel werden opgelost. Hieronder is een aantal citaten opgenomen.

“Als geheel verliep het vlot en efficiënt. Stembiljetten moesten voor het sorteren per kandidaat deels op de grond in stapeltjes gelegd worden. Dat was echter geen probleem door voldoende ruimte. De werksfeer in telteam en zaal was prima. Voor herhaling vatbaar.”

“Buiten het feit dat we soms op de grond moesten tellen, was alles prima geregeld en verlopen.”

“Duidelijke taakverdeling, waterdicht systeem.”

“Er heerst orde en rust tijdens het tellen, toch zijn vergissingen niet uitgesloten, blijft mensenwerk.”

“Gemotiveerde tellers, weinig fouten geconstateerd, liep als een trein.”

“Op deze manier tellen is veel nauwkeuriger en efficiënter.”

“Weinig telverschillen. Nieuwe telmethode zorgde voor rust in de ruimte en de ruimte was daardoor goed overzichtelijk.”

Respondenten die een neutraal oordeel hebben gegeven over de centrale telling geven voornamelijk aan twijfel te hebben over de meerwaarde van centraal tellen, of dat het te lang duurde. Daarnaast noemen ze problemen met de instructies en logistieke problemen. Hieronder is een aantal citaten opgenomen.

“Veel tijd verloren tussen tellen door met wachten op een nieuwe bus die kon worden geteld.”

“Lijkt mij al met al geen efficiënte manier van tellen.”

“Handmatig tellen is leuk en gezellig, maar het zou niet nodig hoeven zijn als we de stemcomputers weer in zouden kunnen zetten.”

“Veel tijd verloren tussen tellen door met wachten op een nieuwe bus die kon worden geteld.”

De vijf respondenten die de telling in zijn geheel als negatief beoordelen geven aan dat het te lang duurde. Hieronder is een aantal citaten opgenomen.

“De telling an sich verliep goed, maar centraal tellen, pas meerdere dagen na de stemming, vind ik niet transparant. Daarnaast is het zo dat bij vorige verkiezingen er 's avonds na het sluiten van de stembussen vrijwilligers mee kwamen tellen (vaak vwo-scholieren). Nu werd de volledige telling gedaan door het ambtelijk apparaat. Dat vergt meer capaciteit en meer belastinggeld. Terwijl de resultaten van deze telling niet significant anders waren dan wat ik eerder heb ervaren bij 's avonds tellen. Ik heb niet het gevoel dat hiermee meer fouten in de telling zouden zijn voorkomen of dat het sneller ging. Daarom ervaar ik deze manier van tellen als onnodig belastend.”

“Kost onnodig veel tijd en is daarmee ook kostbaar. Tellen op de kiesavond is veel efficiënter.”

4. Bijlage

Overzicht meerkosten grote gemeenten (in euro)

	Meerkosten vervoer	Meerkosten opslag	Meerkosten locatie	Meerkosten tellers	Overige meerkosten	Totale meerkosten
	-	-	30.000	30.000	15.000	75.000
	-	-	13.464	8.200	1.500	23.164
	30.000	7.500	60.000	33.500	17.000	148.000
	-	-	7.000	-	-	7.000
	6.000	5.400	1.750	9.500	-	22.650
	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	-
Mediaan	18.000	6.450	13.464	9.999	15.000	23.164
Gemiddelde	18.000	6.450	22.443	15.885	11.167	55.163

Overzicht meerkosten middelgrote gemeenten (in euro)

	Meerkosten vervoer	Meerkosten opslag	Meerkosten locatie	Meerkosten tellers	Overige meerkosten	Totale meerkosten
	0	0	0	3.500	-	3.500
	0	0	-	2.600	-	2.600
	-	0	6.000	500	-	6.500
	-	-	-	-	-	-
	0	-	0	0	-	0
	0	0	0	0	-	0
	250	0	2.000	1.600	-	3.850
	0	0	1.000	12.500	-	13.500
	-	-	-	-	-	-
	500	0	0	0	-	500
	-	150	1.500	2.500	1.000	5.150
	200	0	-	4.000	-	4.200
	1.650	0	1.475	4.500	2.400	10.025
	-	0	0	1.500	3.000	4.500
	0	0	-	1.900	-	1.900
	0	0	120	932	-	1.052
	-	0	0	2.720	-	2.720
	0	0	7.500	4.000	-	11.500
	-	-	-	2.500	-	2.500
	-	-	1.000	5.005	500	6.505
	400	1.500	3.500	3.130	-	8.530
	0	0	2.000	5.500	1.200	8.700
	-	-	400	0	-	400
	-	0	1.850	520	-	2.370
	0	2.000	350	0	-	2.350
	0	0	5.000	3.600	2.000	10.600
	0	0	150	-	-	150
	-	-	-	50	100	150
	-	0	-	1.000	-	1.000
	-	0	250	25	-	275
	355	0	4.000	2.100	-	6.455
	0	0	1.000	2.500	-	3.500
	700	0	690	600	1.250	3.240
	3.000	560	4.000	-	750	8.310
	-	0	-	1.600	-	1.600
	0	0	0	5.600	7.500	13.100
	1.500	0	950	6.875	1.106	10.431
	-	0	2.500	-	-	2.500
	0	0	0	1.300	500	1.800
	0	0	1.500	1.800	-	3.300
Mediaan	0	0	1.000	1.900	1.153	3.270
Gemiddelde	342	128	1.572	2.470	1.776	4.454

Overzicht meerkosten kleine gemeenten (in euro)

	Meerkosten vervoer	Meerkosten opslag	Meerkosten locatie	Meerkosten tellers	Overige meerkosten	Totale meerkosten
	0	0	-	4.000	2.000	6.000
	0	0	750	1.650	1.000	3.400
	-	-	-	1.200	500	1.700
	0	0	0	2.000	1.000	3.000
	0	0	100	50	20	170
	350	0	0	720		1.070
	0	0	0	0		0
	-	-	242	-		242
	-	0	-	-		0
	-	-	-	-		-
	-	0	0	700		700
	0	0	-	1.400	-	1.400
	0	0	0	960	300	1.260
	0	0	600	75	300	975
Mediaan	0	0	0	960	500	1.070
Gemiddelde	39	0	188	1.160	731	1.532

Overzicht aantal respondenten per aan het experiment deelnemende gemeente

Gemeente	Voorzitter	Lid	Teller	Totaal	Ambtenaar vragenlijst gemeente ingevuld
Aalten	1	-	17	18	✓
Altena	2	5	6	13	✓
Assen	-	-	-	-	✓
Asten	-	5	7	12	✓
Beekdaelen	-	11	21	32	✓
Bergen op Zoom	-	-	-	-	✓
Bernheze	4	4	14	22	✓
Blaricum	2	4	8	14	✓
Bloemendaal	-	-	7	7	✓
Borger-Odoorn	-	-	-	-	✓
Borne	1	2	20	23	✓
Breda	1	9	44	54	✓
Cuijk	-	-	-	-	✓
Dantumadiel	-	4	3	7	-
Deventer	-	-	5	5	✓
Dinkelland	1	-	1	2	-
Eemnes	-	2	6	8	✓
Elburg	4	2	6	12	✓
Enkhuizen	2	5	13	20	-
Grave	-	-	-	-	✓
Groningen	-	-	-	-	✓
Gulpen-Wittem	-	-	-	-	✓
Harderwijk	3	17	20	40	✓
Hardinxveld-Giessendam	1	-	-	1	✓
Harlingen	-	2	12	14	-
Heemstede	1	-	12	13	✓
Hof van Twente	-	-	-	-	✓
Houten	-	-	-	-	✓
Kampen	6	13	17	36	✓
Kapelle	-	-	-	-	-
Landgraaf	-	-	-	-	✓
Landsmeer	1	-	-	1	-
Langedijk	-	-	-	-	✓
Lansingerland	-	-	-	-	✓
Laren	-	4	10	14	✓
Lopik	-	-	-	-	✓
Maastricht	4	10	10	24	✓
Mill en Sint Hubert	-	-	-	-	-
Nieuwegein	-	4	24	28	-
Nieuwkoop	1	1	11	13	✓
Nijkerk	3	1	17	21	✓
Nissewaard	5	10	42	57	✓
Noardeast-Fryslân	2	1	13	16	✓
Olst-Wijhe	-	2	7	9	✓
Oost Gelre	-	1	18	19	✓
Opsterland	12	17	14	43	✓
Ouder-Amstel	-	1	7	8	✓

Oudewater	-	-	-	-	-
Peel en Maas	1	4	1	6	✓
Pekela	-	2	6	8	-
Raalte	1	3	11	15	✓
Rhenen	2	4	10	16	✓
Rotterdam	-	-	-	-	✓
Sint Anthonis	-	-	-	-	✓
Stein	-	-	1	1	✓
Stichtse Vecht	-	-	1	1	✓
Tubbergen	-	-	-	-	✓
Twenterand	-	-	32	32	-
Tynaarlo	-	11	27	38	✓
Uithoorn	1	3	13	17	✓
Veendam	2	1	10	13	✓
Veenendaal	-	-	63	63	-
Veldhoven	-	4	10	14	✓
Velsen	-	1	-	1	✓
Venray	5	11	13	29	✓
Waadhoeke	-	5	8	13	✓
Waalre	1	-	-	1	✓
Westerkwartier	-	-	-	-	✓
Westland	-	1	-	1	-
Wijdmeren	-	1	15	16	✓
Zaanstad	1	13	55	69	✓
Zoetermeer	12	8	41	61	✓